

<https://doi.org/10.18485/primling.2024.25.1>
37.091.64:811.133.1'243(497.1)

Оригинални научни рад

Примљен: 25. 2. 2024.

Прихваћен: 26. 3. 2024.

Biljana Stikić¹

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-5894-1137>

Независни истраживач, Нови Сад

KARAKTERISTIKE PRIMERA U JUGOSLOVENSKIM ŠKOLSKIM GRAMATIKAMA FRANCUSKOG JEZIKA: TRADICIONALNI VS STRUKTURALISTIČKI PRISTUP

Sažetak: Uzevši u obzir prethodna istraživanja primera u školskom kontekstu i uticaj lingvističkih tokova na učenje i nastavu jezika, u radu su analizirani primeri ekscerpirani iz dve jugoslovenske srednjoškolske gramatike francuskog jezika: udžbenik Julija Adamovića, koji je proistekao iz pedagoškog miljea sa početka XX veka, i udžbenik Marka Papića, koji je koncipiran u okvirima strukturalne lingvistike. Za razliku od Adamovićeve gramatike, u kojoj su primeri uključeni u opšti metodički postupak autora, strukturalistički okvir Papićeve grama-tike oslobodio je primere filološkog nasleđa i prikazao ih kroz optiku lingviste, što podrazumeva, takođe, ukaziva-nje na potencijalne greške i metadidaktičke intervencije unutar uobičajene linearne forme primera.

Ključne reči: gramatike, primeri, udžbenici, francuski strani jezik, tradicionalizam, strukturalizam

1. Uvodne napomene

Nastava francuskog kao stranog jezika ima relativno dugu tradiciju u Srbiji i Jugosla-viji, što podrazumeva, između ostalog, mnogobrojne školske udžbenike, a među njima i grama-tike. Upravo ova vrsta školskih knjiga predstavlja osnovu za uporednu analizu jezičkih sadržaja imenovanih kao *primeri*, koji su u ovom radu sagledani iz perspektive dva udaljena evolucijska perioda u domenu prožimanja lingvistike i učenja stranih

¹ biljanasarastikic@gmail.com

jezika. Preduzimanje ove vrste istraživanja zasniva se, između ostalog,² na činjenici da primeri u nastavi i udžbenicima (francu-skog) stranog jezika nisu bili u fokusu naučnih radova objavljenih u Srbiji tokom poslednje dve decenije (Stikić/Jovanović 2023), a verovatno ni u prošlom veku.

Prva analizirana gramatika objavljena je 1926. godine u Zagrebu, pod naslovom *Fran-cuska gramatika za više razrede srednjih škola sa primjerima za vežbanje*. Njen autor je Julije Adamović, nekadašnji student francuskog fonetičara Pola Pasija (Passy), univerzitetski profesor, metodičar i autor više udžbenika francuskog jezika (Stikić 2012). Prvo izdanje pomenute gramatike objavljeno je 1894. godine, a njen naročit značaj proističe iz činjenice da je to prvi udžbenik koncipiran za potrebe hrvatskih učenika koji su do tada učili francuski jezik iz nemačkih, austrijskih i francuskih udžbenika (Vrhovac 1981). Nakon Prvog svetskog rata, izmenjena izdanja Adamovićeve gramatike bila su odobrena za upotrebu na višem ciklusu jugoslovenskih srednjih škola. Tada je francuski imao status prvog stranog jezika u opštim srednjim školama, kao i u pojedinim srednjim stručnim školama. Do 1927. godine nije bila objavljena nijedna francuska gramatika koja bi obuhvatila programske sadržaje, tako da je Adamovićev udžbenik tada predstavljao jedino adekvatno rešenje u „svim pokrajinama“ nove jugoslovenske državne zajednice (Stikić 2016: 84). Druga analizirana gramatika, autora Marka Papića, profesora beogradskog Filološkog fakulteta, objavljena je 1999. godine u Beogradu, kao 5. neizmenjeno izdanje, pod naslovom *Gramatika francuskog jezika: Strukturalna morfosintaksa*. Njeno prvo izdanje se pojavilo 1984. godine, u periodu kada francuski već odavno nije imao primat među stranim jezicima zastupljenim u jugoslovenskom državnom obrazovanju. Međutim, metodika nastave stranih, a naročito francuskog kao stranog jezika u Jugoslaviji i Srbiji, mogla je tada da zabeleži jedan nov primenjenolingvistički događaj — uvođenje strukturalističkog pristupa u srednjoškolsku nastavu (gramatike): „Sastavljajući ovu gramatiku rukovodili smo se [...] i željom, baziranom na jednom imperativu, da doprinesemo oslobađanju domaće francuske gramatike od uskih i u svetu napuštenih okvira tradicionalnog metoda i njenom otvaranju ka savremenosti, strukturalnoj lingvistici“ (Papić 1999: 9). Delo je odmah izazvalo interesovanje metodičara (Popović

² Rad je proistekao iz teme međunarodne konferencije o istoriji primera u delima francuskog kao stranog jezika *La langue en échantillons : histoire de l'exemple dans les ouvrages du français langue étrangère, du XVIe au XXe siècle*, koja je održana 12-13. maja 2022. godine na Univerzitetu Nikozija na Kipru. Rad je saopšten pod naslovom *L'exemple dans des grammaires pédagogiques du FLE publiées en Yougoslavie : cadre de traditionalisme vs cadre de structuralisme*.

1986), a ocenjeno je kao „prva sistematska *domaća francuska gramatika* sa-vremeno koncipirana koja počiva na čvrstoj i studiozno proučenoj sa-vremenoj lingvističkoj nauci“ (Sučić 1984: 231).

Cilj našeg rada je taj da, posredstvom komparativnog pristupa, definišemo status i opšte karakteristike primera kao posebne vrste jezičkih sadržaja zastupljenih u pomenutim grama-tikama, kao i da utvrdimo da li je strukturalistički pristup uticao na uobičajeni način predsta-vljanja pri-mera koje nalazimo u tradicionalnom pedagoškom periodu. Oslanjajući se na rezul-tate prethodnih istraživanja, a primenom analitičko-deskriptivne metode, ispitujuemo sledeće aspekte: primer u odnosu na pravilo, forma primera, tipografske oznake i njihove funkcije, izvori primera, zastuplje-nost prevoda i kontraprimeri. Pre nego što pređemo na analizu primera, ukratko ćemo izložiti teorijski okvir koji se odnosi na primere i rezulta-te prethodnih istraži-vanja, kao i osnovne karakteristike tradicionalnog i strukturalističkog pristupa u nastavi jezika.

2. Primeri: definicije i karakteristike

Mali broj naučnih studija ima *primer* za predmet proučavanja u kontekstu učenja stranih jezika. Relativno vremešan rad Lilijane Vezin, o ulozi primera u identifikaciji koncepata i usvajanju znanja, predstavlja referentan pregled istraživanja. Kada je reč o školskom kontekstu, u kom se učenje odvija uz upotrebu tekstova i udžbenika, primer ima formu verbalnog iskaza koji upućuje na nešto konkretno i učenicima poznato, dok teorijski iskaz tj. gramatičko pravilo prenosi definicije koje figuriraju na nivou koncepata. U okviru opozicije *konkretno/apstraktno*, primer ilustruje koncept, ali prenosi specifičnije informacije od onih koje su date posredstvom koncepta. S obzirom na Rosenbergova istraživanja (1970), primer ima funkciju posrednika između poznatog i onog što treba da se nauči; reč je o jednom nizu činjenica koje se interpretiraju primenom koncepata (Vezin 1972: 464, 479). Drugi autori predlažu definiciju primera koja proističe iz istraživanja u gramatičkim tradicijama: primer je svaki fragment jezika-objekta koji je umetnut u gramatički diskurs. Međutim, primer ne može da bude bilo koji fragment jezika; on treba da bude *reprezentativni uzorak* ili model (Chevillard et al. 2007: 6). Kada je reč o pri-merima u gramatičkom diskursu, lako ih je uočiti zahvaljujući tipografskim finesama, čija je funkcija da naprave razliku između ovih se-

kvenci i metalingvističkog diskura i da istaknu pojmove sa naročitom važnošću. Mesto primera može da varira, tako da kod nekih autora on sledi ili prethodi pravilu. Broj primera zavisi od vrste dela; školske gramatike ih sadrže najviše četiri do pet po pravilu. Funkcija ovih grupisanja je, u principu, ta da istakne određene razlike, a da pri tome pravilu nije potrebno da to definiše. Kontraprimi, odnosno nepreporučene konstrukcije, nekorektne rečenice ili neprihvatljiva upotreba, nalaze se samo u lingvističkim delima. Primeri mogu imati različite forme; najčešće je reč o izolovanim rečenicama preuzetim od književnih velikana ili ih autor sam osmišljava, a u izvesnoj meri oni su preuzeti iz štampe, radija, televizije itd. (Nizia/ Petiot 1977: 88, 93). Može se uzeti u obzir mišljenje da gramatičar ima dva izbora: da ispriča sve o jeziku ili da predoči njegov uzorak koji omogućava da se maksimalno kaže u najekonomičnijem mogućem obliku (Colombat 2007: 72).

3. Lingvistički tradicionalizam i strukturalizam: njihov odraz u nastavi

Upotreba termina *tradicionalna* lingvistika postala je učestalija 60-ih godina prošlog veka, u Francuskoj, kada je sintagma *moderna lingvistika* korišćena skoro kao sinonim za strukturalnu lingvistiku u čitavom nizu francuskih radova (Chiss/Puech 1998). Gramatičare tradicionaliste naročito zanima detaljna analiza jezika. Reč je o jednom skupu preskriptivnih pravila koja ne potiču iz svakodnevnog jezika, već od čuvenih književnih autora. Gramatika se predaje da bi se predavao jezik. Preopterećenost učenika je očigledna, što podrazumeva i vrlo rafiniranu nomenklaturu, dok rad karakterišu gramatička i logička analiza. To je deduktivna metoda; polazi se od apstraktnom ka konkretnom, od pravila ka primeni, od opšteg ka posebnom (Poulin 1980). Uvođenje direktne metode nije značajno uticalo na pristup gramatici u udžbenicima za strane jezike. U tom periodu je još uvek reč o tradicionalnoj gramatici, često nekoherentnoj zbog heterogenog karaktera njenih sredstava analize i zasnovanoj na pisanom jeziku (Puren 2012: 130).

Nakon Prvog svetskog rata, odnosno na prvom Međunarodnom kongresu lingvista, održanom 1928. godine u Hagu, Praški kružok i ženevska lingvistička škola izložili su zajednički opšti program strukturalne i funkcionalne lingvistike, čiju je osnovu činila fonologija (Mathesius

1931). Smatra se da taj naučni događaj predstavlja završetak procesa unifikacije prakse lingvističkih istraživanja na globalnom nivou. Strukturalistički manifest Praškog kru-žoka to intenzivira, ali će strukturalistička paradigma biti zaista očigledna tek nakon Drugog svetskog rata (Chiss/Puech 1998). Strukturalna gramatika, zasnovana na distribucionalizmu i generativizmu, bila je uvedena u nastavu gramatike početkom 70-ih godina prošlog veka. Sta-nje stvari se promenilo u korist sintakse rečenice koja nije više opservirana kao prost niz reči, nego kao hijerarhijska struktura. U fokus su stavljene funkcionalne grupe, recipročni odnosi i njihova unutrašnja konstitucija, tako da karakter ovih grupa postaje očigledan posredstvom konkretnih manipulacija dodavanja, eliminisanja, zamenjivanja ili premeštanja (Simard 1995). Navedeni postupci predstavljaju osnovu strukturalnih vežbi koje su činile jezgro audio-oralne metode primenjivane u procesu učenja stranih jezika. Kada je reč o Srbiji i Jugoslaviji, strukturalizam odnosno de Sosirov *Kurs opšte lingvistike* bio je predmet razmatranja, ranih 40-ih godina prošlog veka, u delu Aleksandra Belića *O jezičkoj prirodi i jezičkom razvitku* (Točanac-Milivojević 2013), dok je prvo potpunije predstavljanje ideja ženevskog lingviste dato u knjizi Milke Ivić *Pravci u lingvistici* (1963), a zatim na pojedinačnim predavanjima i u naučnim član-cima objavljenim u Beogradu, Sarajevu i Zagrebu. Prvi prevod *Kursa* na srpski jezik dao je Sreten Marić, u izdanju Nolit (1969), pod naslovom *Opšta lingvistika* (Antonić 2007).

4. Gramatike francuskog jezika: uporedna analiza primera

Adamovićeve *Francuska gramatika*, čiji je sadržaj izložen na skoro 400 stranica, ima tri celine: O glasovima i pismu, Oblici i sintaksa i Nešto o tvorbi riječi. Identifikovane su dve grupe primera: a) oni koji su neposredno vezani za pravila i b) nezavisni primeri koji, na kraju zaokruženih gramatičkih celina, figuriraju u okviru iscrpnih lista primera navedenih za potrebe uvežbavanja i utvrđivanja znanja. Sadržaj Papićeve *Gramatike francuskog jezika* izložen je na 290 stranica. Podela na vrste reči, koja je zastupljena kod Adamovića, u ovoj gramatici se nala-zi samo u tragovima, a osim relativno nove terminologije i mnogobrojnih skraćenica, simbola i formula, novitet čini raspored sadržaja na više od pedeset celina, počevši od Opštih uputstava za izgovor i Osobnosti razgovornog jezika do Hipotetičnih rečenica i Restrikcije sa Aneksima.

4.1. Primer u odnosu na pravilo

4.1.1. Prvi deo Adamovićeve gramatike, koji je posvećen glasovima i pravopisu, odli-kuje se indukcijom, što znači da primeri prethode pravilu, a to se jednako odnosi i na druga dva dela, prevashodno na deo iz morfologije i sintakse:

Infinitiv sa à.

Ma petite sœur commence à parler. Moja mala sestra počinje govoriti.

Il s'est mis à pleurer de plus belle. Stade plakati još jače. [...]

Infinitiv sa à stoji osobito iza glagola, koji znače: težiti za nečim, učiti, postići, zaključiti, nagovarati, početi za rukom ; taki su glagoli: aimer, apprendre, accoutumer, amener qqn à, aspirer, aider, s'attendre, avoir, s'abaisser, s'amuser, s'attacher, s'appliquer, chercher, commencer, condamner, consentir, [...]. (str. 239–240)

Infinitif précédé de à.

Induktivni postupak nije karakterističan za tradicionalne gramatike ; ona se udaljava od pre-skriptivne koncepcije. Međutim, u slučajevima kada autor daje dodatna objašnjenja u vezi sa pravilom, on primenjuje deduktivni postupak; primer sledi dopunsko pravilo i tada je reč o normativnoj koncepciji :

Bilješka. Jedan je od prvih zahtjeva francuske stilistike, da se ista reč ne ponovi naskoro, nego treba da se zamijeni kakvomgod riječi sličnoga značenja (sinonimom), ili širim pojmom, kojim se označuje vrsta one riječi, ako se mora još jedamput upotrijebiti. Zato oni često kažu l'animal ili l'arbre, kad je govor o kakvoj posebnoj životinji (vuku, psu ili konju) ili kakvom posebnom stablu (hrastu ili lipi), da se ne bi ponovila ista riječ. Isporedi: Le chien de Jean : „Jean joue souvent avec le brave chien Médor. Le gentil animal se laisse caresser et même bousculer sans mordre l'enfant qui le taquine.” (str. 101–102)

Druga identifikovana grupa primera, koji poziciono nisu neposredno vezani za pravila, ali na njih upućuju, čini deo grupa od više desetina primera objedinjenih u rubrikama *Primjeri*. Njih ima više od dve hiljade, a zastupljeni su na 45 lista. Locirani su u drugom delu gramatike i često su, kao grupa, izloženi na više od dve stranice:

Primjeri. 1. *Nous avons commencé à jouer à cinq heures.* 2. *Pierre a son devoir à faire, moi, je n'ai rien à faire.* 3. *Louise s'est mise à pleurer.* 4. *Mon petit frère apprend à lire.* 5. *Un élève demande à sortir.* 6. *Ce mot est difficile à prononcer.* 7. *Ce nom n'est pas facile à retenir. [...] 56. Ma mère m'a forcé à dire la vérité. (Mais : je suis forcé de m'en aller).* 57. *Pierre est sujet à se mettre en colère.* 58. *Je n'étais pas seul à souffrir* (str. 241–242).

Ovakve dugačke liste primera predstavljaju jednu vrstu produžetka obrade ili uvežbavanja je-dnog ili više pravila. Njima neposredno ne pret-hode metajezičke intervencije autora, niti uput-stva o funkciji primera.

4.1.2. Papićeva gramatika se odlikuje velikim brojem primera koji-ma, za razliku od Adamovićeve gramatike, uvek prethode pravila:

U pasivnoj rečenici subjekat je uvek patijens, tj. on trpi [...]. Agens, njen vršilac (ako je izražen), zauzima mesto iza glagola i vezuje se za njega predlozima **par** ili **de**.

1. Agens se najčešće vezuje predlogom **par**:

L'agneau est emporté **par le loup**.(Le loup emporte l'agneau.)

La maison a été emportée **par une avalanche**.

(Une avalanche a emporté la maison.) [...] (str. 171)

Reč je o deduktivnom postupku i preskriptivnom pristupu, koji se realizuje posredstvom 4-5 primera, mada ih u određenim slučajevima ima znatno više.

4.2. Forme primera

4.2.1. U Adamovićevoj gramatici, forma primera varira s obzirom na kompleksnost i karakter gramatičkog pravila ili kategorije. Na morfo-loškom nivou su primeri uglavnom dati u formi izolovanih reči ili sinta-gmi, dok su na sintaksičkom nivou primeri dati u formi rečenice bez šireg konteksta:

Kad se mijenja particip perfekta.

Il nous a vus.

Le petit villageois porte

Accord du participe passé.[...]

Vidio nas je.

Mali seljak nosi zecove,

<i>les lièvres que le chasseur a tués.</i>	koje je ubio lovac.
<i>Combien de lièvres le</i>	Koliko je zecova
<i>chasseur a-t-il tués ?</i>	lovac ubio ? (str. 252)

Adamović je retko koristio posebne grafičke prikaze, kao što su tabele ili dijagrami, u okviru kojih bi primeri bili naročito istaknuti, što se odnosi i na ostale jugoslovenske gramatike francu-skog jezika iz međuratnog perioda (Stikić 2014).

4.2.2. Osim primera u formi izolovanih reči, sintagmi i rečenica, u Papićevoj gramatici nalazimo preko stotinu primera sa različitim stepenom hibridizacije, što znači da njihove forme uključuju netipične elementi koji prekidaju linearnost primera: fonetska transkripcija, različiti simboli, prevod, napomene i sažeta objašnjenja. Takvi slučajevi, sasvim izvesno, ne predstavljaju deo jezika-objekta korišćenog u uobičajenim situacijama komunikacije i prenošenja informacija; oni su svojstveni lingvističkom, gramatičkom i didaktičkom diskursu:

▪ [...] 1. **U okviru ritmičke grupe:**

GN ses [z]amis **GV** nous [z]avons [z]herité (str. 21)

▪ Samo za broj „prvi“ uzima se oblik **premier**:

Le premier juin. Δ Le premier Mai/Janvier (str. 46)

▪ Ako se u svim pomenutim strukturama uzme bilo koji drugi determinant a ne član du,de la ili des, on neće biti izostavljen [...]:

Beaucoup **du** [=de+le] vin que vous m'avez envoyé est éventé.

Beaucoup **des** [=de+les] Maximes de La Rochefoucauld. (str. 67)

▪ **Uz negativni imperativ**

Sve je isto kao u deklarativnoj rečenici [...], osim što nema subjektske zamenice:

[tu] Ne le regarde[s] pas. Δ [vous] Ne me les prenez pas. (str. 73)

▪ Nul [=personne] ne s'**avisera**it de critiquer ce changement (str. 144)

▪ Vous ne sauriez [ne možete] croire **à quel point** j'ai été touché de ce geste.

Allons [hajde], mettons-nous **un peu** au travail. (str. 161)

▪ Ako je V2 anterioran u odnosu na V1, on je **u perfektu**:

Nous regrettons/ regrettions / regretterons qu'il nous **ait quittés**. (str. 195)

4.3. Tipografske oznake

Jedan od bitnih faktora grafičke kompozicije udžbenika čine tipografija i izbor vrste slova, čija je uloga da doprinesu čitljivosti teksta, a ona se postiže kroz tri kvaliteta: kontrast, jednostavnost i proporcionalnost (Bergmann 2009: 156–157).

4.3.1. Svi primeri u Adamovićevoj gramatici dati su kurzivom, za razliku od metagra-matičkog diskursa koji je uvek prikazan uspravnim slovima. Upotreba masnih slova primenji-vana je u slučajevima kada je autor imao nameru da usmeri pažnju učenika na sasvim određenu lingvističku činjenicu, a koja je istovremeno suština pravila koje se predstavlja. Sporadično nalazimo primere u okviru kojih je upotrebljen razmak između slova jedne iste reči:

le fils, les fils ; la voix, les voix ; le nez, les nez (str. 58)

Voilà deux chèvres ; celle qui est debout a des cornes, et celle qui [...]. (str. 102)

S'il avait fait beau temps hier, je serais allé me promener. (str. 203)

Je m'étonne qu'il ne soit pas venu. (str. 212)

4.3.2. Za razliku od Adamovića, tipografska diferencijacija kod Papića nije izvršena tako što bi jedan oblik slova bio određen samo za primere ili samo za pravila. U okviru primetne tipografske heterogenosti može se zapaziti da je metagramatički diskurs uvek beležen uspravnim slovima, ali i da je on korišćen za primere koji su još navođeni i kurzivom. Osim toga, oba oblika slova mogla su da se nađu u okviru istog primera. U svakom slučaju, sve kombinacije su imale za cilj da se istakne pojam, reč ili izraz, kao reprezent novog pravila, a među njima su masna slova imala prioritet.

4.4. Izvori primera

Književna dela su neiscrpní resursi primera u kojima se odražava lingvističko bogatstvo i reprezentativnost jednog jezika, a često i uzvišeni, negovani stil. Ova činjenica je jedan od glavnih razloga što su autori tradicionalnih gramatika pozajmljivali rečenice iz dela književnih velikana.

4.4.1. U Adamovićevu gramatiku je uvršten mali broj primera iz književnih dela, i to skoro isključivo u grupama primera namenjenih

uvežbavanju. Pri tome, oni su skoro uvek po-zicionirani na samom kraju liste. Među retkim primerima čiji je izvor naveden, nalaze se i rečenice preuzete od drugih istaknutih francuskih ličnosti — istoričara i političara:

65. *Où sont les neiges d'antan ?* (Villon). 66. *En mariage, comme ailleurs, contentement passe richesse* (Molière). (str. 47); [...] 89. *Qui rit d'autrui Doit craindre qu'en revanche on ne rie aussi de lui.* (Molière, *Ecole des femmes*, I, 1). (str. 119), [...]; 73. *Rien nous ne rend si grand qu'une grande douleur.* (A. de Musset, *Nuit de Mai*), (str. 178); [...]; 54. *Ma fille sera marquise en dépit de tout le monde, et si vous me mettez encolère, je la ferai duchesse.* (Molière, *Le Bourgeois gentilhomme*), (str. 196), [...]; 87. *Je voudrais qu'à cet âge on sortit de la vie ainsi que d'un banquet* (La Fontaine), (str. 218), [...]; 29. *Il arrive souvent qu'en cherchant une chose on en trouve une autre.* (Claude Bernard) (str. 259).

Svi ostali primeri se odlikuju jednostavnošću, izrazima i leksikom svakodnevnog jezika i uobičajenih situacija, što ukazuje na to da ih je sam autor osmislio.

4.4.2. Slična situacija je utvđena i u Papićevoj gramatici, mada nije zanemarljiv broj primera preuzetih iz književnih dela. Ima ih više od tri stotine pozajmljenih od 80 pisaca, pre svega od Lafontena, Žida, Flobera, Zole, Dodea, Mopasana, Fransa, Prusta, Morijaka itd.:

Bien qu'il fasse un froid de loup, j'irai faire un tour. (str. 224)
J'aimerais partir pour tous les pays. (R. Bazin) (str. 99)
Passent **les jours** et passent **les semaines**... (Apollinaire) (str. 128)
Elle a avoué avoir été toute drôle, toute **je ne sais comment.** (Baudelaire) (str. 157)

4.5. Zastupljenost prevoda primera

4.5.1. Za razliku od prvog dela Adamovićeve gramatike, druge dve celine sadrže napo-redni prevod primera kao učestali prateći element segmenta primer-pravilo. Iako još uvek nije reč o periodu kontrastivnog pristupa, sasvim je izvesno da je i taj postupak imao nekog udela, a izvesno i težnja ka semantičkoj transparentnosti za učenike:

*Si vous étiez attentifs et **que** vous **fassiez toujours bien vos devoirs,** vous feriez plus de progrès.* Da vi pazite, i da svagda svoje zadaće dobro izrađujete, vi biste bolje napredovali. (str. 206)

4.5.1 Prevod je, kao što se to može zapaziti u prezhodnim primerima, neznatno zastupljen u Papićevoj gramatici. Najčešće je dat neposredno posle primera, za pojedine reči i izraze koji su u fokusu pravila ili za one za čije značenje se pretpostavljalo da nije poznato učenicima ili, pak, zbog semantičke preciznosti:

- Neki pridevi imaju samo muški rod, neki samo ženski: un nez aquilin (orlovski nos); une porte cochère (kolska kapija) [...] (str. 36)
- U nekim izrazima oblik **la** dolazi ispred prideva (podrazumeva se reč *manière*) ili ispred imena svetaca (podrazumeva se *fête de*): Prendre les choses **à la légère** [olako]. Δ Agir **à l'étourdie** [nepromišljeno]. S'en aller **à l'anglaise**. [neopaženo] [...] (str. 56)

4.6. Kontraprimeri

4.6.1. Nepreporučene konstrukcije su vrlo retke u Adamovićevom udžbeniku. U slučajevima kada ih je autor navodio, reč je o pogrešnom vezivanju ili zamenjivanju glasova koji su se mogli čuti „u narodu“ ili kod analfabeta:

„Krivom analogijom prema ovome narod govori i: kat-zāfā (quatre enfants), kat-zār (Le bal des Quatre-Arts), što je svakako pogrešno. Ta se pogreška zove šaljivo: pataquès (patakes). Tako nepismeni ljudi zamenjuju kadšto s sa t i obratno, pa govore: [...]“ (str. 57)

Kontraprimeri su uvek praćeni korektnom formom i zajedno su pozicionirani na dnu stranice.

4.6.2. Navođenje nepreporučenih i nekorektnih konstrukcija sporadično je zastupljeno u Papićevoj gramatici. Za takve slučajeve, kojih ukupno ima 45, i to većinom u celinama iz morfosintakse, upotrebljavane su uglavnom oble zgrade i asterisk kao oznake da „obrt nije gramatički dopušten“:

- Posesiv se upotrebljava (obavezno) samo ako uz imenicu stoji pridev:

Elle ouvrit **ses yeux verts**. (* les yeux verts) (str. 44)

▪ Kod **vicezimalnog** sistema elemenat **b** kreće se u rasponu 1–19. Ovaj sistem primenjuje se za brojeve 1–16, 61–79 i 81–99 (u srpskom jeziku on se nalazi samo kod brojeva 1–19) : 11 **onze** (* dix et un), 12 **douze** (* dix-deux), (13) **treize** (* dix-trois) [...] (str. 62)

▪ Od posebne je važnosti znati da ovaj tip složenog perfekta dopušta samo one dodatke za vreme koji se odnose na sadašnji trenutak [...] tj. koji se prema njemu odmeravaju, npr. aujourd’hui, hier, l’année passée, cette semaine: L’année passée, Paul **a eu** rougeole. (* eut la rougeole). Je l’**ai vu** hier. (* je le vis hier) (str. 91)

▪ Prenez mon briquet, je ne m’**en** sers jamais. [* de lui] Δ J’ai reçu votre lettre et je vous

en remercie. [* d’elle] [...] (str. 111)

▪ U današnjem francuskom nema inverzije sa ličnom zamenicom **je** (ako je glagol u prezentu): * pars-je, * prends-je, * rêve-je, itd. Ona se javlja samo kod nekih glagola (ponegde kao šaljivi arhaizam): Que sais-je? Dois-je [...] (str. 127)

▪ Ako glagol nije unipersonalan mora se uzeti **qu’est-ce qui** :

Qu’est-ce qui te tracasse ? / * Que te tracasse ? [...] (str. 151)

▪ [...] Naime, ja mogu **želeti** ili da sâm nekud pođem ili da neko drugi to učini, ali mogu nešto **nameravati** samo u odnosu na samog sebe, ne i u odnosu na nekog drugog: [...]

J’ai l’intention de partir / * qu’il parte.

(nameravam da pođem) / * da on pođe) (str. 228)

Navedeni, kao i ostali kontrapimeri zastupljeni u Papićevoj gramatici, ukazuju na to da oni, većinom, ne proističu iz kontrastivnog pristupa između francuskog i srpskohrvatskog jezika, kao rezultat potencijalnog negativnog transfera. Reč je o opserviranju unutar sistema francuskog jezika, kada su greške moguće, između ostalog, zbog primenjivanja usvojenog pravila koje u određenim slučajevima nije više važeće.

5. Zaključak

Analizom primera je utvrđeno da tradicionalni i strukturalistički okvir predstavljaju samo polaznu nominaciju neophodnu za situiranje gramatika u određeni lingvodidaktički kon-tekst. Argument te tvrdnje je-

ste status primera u odnosu na pravilo; dok je on uglavnom deo induktivnog postupka u Adamovićevoj gramatici iz tradicionalističkog perioda, u Papićevoj strukturalističkoj gramatici primer čini deo deduktivnog i preskriptivnog postupka. Objašnjenje utvrđenog stanja upućuje na pristup Adamovića prevashodno kao metodičara, a Papića kao lingviste, sa težnjom ka teorijskoj koherentnosti. Osim u okviru koegzistencijskog segmenta primer-pravilo, u Adamovićevoj gramatici primeri figuriraju i samostalno, u okviru više iscrp-nih lista, sa funkcijom uveštavanja i utvrđivanja znanja. Kada je reč o formi, primeri se u obe gramatike pojavljuju kao izolovane reči, sintagme i rečenice. Međutim, u Papićevom udžbeniku je zastupljen i određeni broj hibridnih primera, sa umetnutim elementima svojstvenim meta-gramatičko-metadidaktičkom diskursu, koji prekidaju linearnost primera: označen izgovor po-jedinih glasova ili reči, prevod određene reči ili izraza, kratke napomene i gramatička objašnjenja. U obe gramatike je primenjeno standardno tipografsko označavanje kako bi se vizuelno izdvojili ili istakli određeni segmenti. Kod Adamovića je reč o doslednom uniformnom principu upotrebe: uspravna slova za pravila i prevod, kurziv isključivo za primere, a masna slova za isticanje određene reči ili dela rečenice, što je sporadično zamenjivano razmakom između slova. Tipografski aspekt Papićeve gramatike odražava vrlo visok stepen heterogenosti, što znači da su za primere i gramatički diskurs, kao i za prevod, upotrebljavana sva tri navedena tipa slova. Ako se tome doda zastupljenost brojnih različitih simbola, stiče se opšti utisak o dominantnoj vizuelnoj šarolikosti. Oba autora su navodila pretežno primere koji odražavaju standardni francuski pisani ili usmeni jezik, dok je preuzimanje rečenica iz dela francuskih književnika zastupljenije kod Papića. Ta činjenica, odnosno udaljavanje Adamovića od jezika književnosti može se, eventualno, objasniti kompenzacijskom potrebom, jer su odlomci književnih tekstova francuskih klasika i istaknutijih pisaca već predstavljali osnovu nastave francuskog jezika na višem srednjoškolskom ciklusu. Prevod je prateći element primera u obe gramatike, ali u vrlo različitom stepenu. Adamović je davao u celini prevod primera navedenih uz pravila, sa pretpostavljenom funkcijom potpune semantičke transparentnosti, dok je u Papićevoj gramatici prevod sporadičan i dat je samo uz pojedine reči ili izraze, a lociran je, uglavnom, neposredno iza primera. Kontraprimi su izuzetno retki kod Adamovića, dok se u Papićevoj gramatici sporadično pojavljuju, uz obavezno markiranje asteriskom. Njihovo navođenje uglavnom ne proističe iz kontrastiranja francuskog i srpskohrvatskog je-

zika, nego iz zapažanja o potencijalnim greškama unutar sistema stranog jezika.

Zaključujući ovaj rad konstatacijom da je primer u školskoj strukturalnoj gramatici izveden iz krutog tradicionalističkog pristupa, ali i da je, pri tom, dobio okvir koji u značajnoj meri upućuje na izrazite karakteristike jednog dela iz lingvistike, navodimo činjenicu da prime-re u gramatikama stranih jezika odlikuju i neki drugi aspekti, kao što su pedagoška ili ideološka osnova, a koji bi jednako bili relevantni za analizu savremenih udžbenika francuskog kao stranog jezika, koji se koriste u školama Srbije.

Literatura

Antonić, I. (2007). Srpski prevodi Sosirovog „Kursa opšte lingvistike”. *Zbornik Matice srpske za književnost i jezik*, 3, 625-634.

Bergmann, J. C. F. (2009). *Manuel et Transposition dans l'enseignement des langues : Entre savoir à enseigner, savoirs enseignés et savoirs appris, le manuel comme instrument demotivation. Étude d'un exemple dans l'enseignement actuel du français langue étrangère au Brésil* (thèse de doctorat). Université Lumière Lyon 2, Lyon.

Chevillard, J.-L. et al. (2007). L'exemple dans quelques traditions grammaticales (formes, fonctionnement, types). *Langages*, 166 (52), 5–31.

Chiss, J.-L., Puech, C. (1998). De l'émergence disciplinaire à la didactisation des savoirslinguistiques : le tournant des années 60 et ses suites. *Langue française*, 117, 6-21.

Colombat, B. (2007). La construction, la manipulation de l'exemple et ses effets sur la description dans la tradition grammaticale latine. *Langages*, 166, 71-85.

Marchello-Nizia, C., Petiot, G. (1977). Les exemples dans le discours grammatical. *Langages*, 45, 84-111.

Mathesius, M. (1931). Discours d'ouverture. *Travaux du Cercle linguistique de Prague : Réunion phonologique internationale tenue à Prague (18-21/XII/1930)*, 291-292. Prague : Jednota československých matematiků a fyziků.

Popović, M. (1986). Dr Marko Papić, Gramatika francuskog jezika, Beograd, 1984. *Zbornik radova Instituta za strane jezike i književnosti*, 7, 574–578.

Poulin, D. (1980). Grammaire traditionnelle et grammaire nouvelle, ou De l'analyse logique à l'analyse structurale. *Québec français*, 40, 29-32.

Puren, Ch. (2012). *Histoire des méthodologies de l'enseignement des langues*. Edition numérisée de l'auteur.

Simard, C. (1995). Pour une approche transversale de la grammaire dans l'enseignement de la langue. *Québec français*, 99, 28-31.

Točanac-Milivojević, D. (2013). Les premières idées sur Saussure en Serbie. *Ferdinand de Saussure – vek opšte lingvistike (91–97)*. Beograd: Filološki fakultet.

Stikić, B. (2012). *Usvajanje stranog jezika u specifičnom kontekstu: francuski jezik i Srbi u Prvom svetskom ratu*. Novi Sad: Akademska knjiga.

Stikić, B. (2014). Le système verbal du français et son discours grammatical : le cas des grammaires pédagogiques serbes (1901-1950). *Documents pour l'HFLES*, 52, 125-140.

Stikić, B. (2016). *Nastava francuskog jezika u Srbiji između dva svetska rata: didaktičko-metodički aspekt*. Novi Sad: Scienticum.

Stikić, B., Jovanović, I. (2023). *Didaktika francuskog kao stranog jezika u Srbiji : Istraživanja na početku 21. veka*. Niš : Filozofski fakultet.

Sučić, V. (1984). Živa gramatika savremenog francuskog jezika. *Književni jezik*, 4, 231–234.

Vezin, L. (1972). Rôle de l'exemple dans l'identification de concepts et l'acquisition des connaissances. *L'année psychologique*, 72 (2), 436-486.

Vrhovac, Y. (1981). Prikaz Francuske grammatike za srednje škole Julija Adamovića izdane u Zagrebu 1894. godine. *Strani jezici*, 1-2, 14–21.

Korpus

Adamović, J. (1926). *Francuska gramatika za više razrede srednjih škola sa primjerima za vežbanje*. Zagreb: Narodna knjižnica. 8. dotjerano izdanje

Papić, M. (1999). *Gramatika francuskog jezika: Strukturalna morfosintaksa*. Beograd: Zavod za učenike i nastavna sredstva. 5. izdanje

Biljana Stikić

L'EXEMPLE DANS DES GRAMMAIRES PÉDAGOGIQUES DU FLE PUBLIÉES EN YOUGOSLAVIE : CADRE DE TRADITIONALISME VS CADRE DE STRUCTURALISME

Résumé: L'article traite de la problématique des exemples présents dans deux grammaires pédagogiques du FLE, qui étaient destinées à l'enseignement secondaire yougoslave. La première grammaire, publiée à Zagreb en 1926 [1894], a été rédigée par Julije Adamović, alors que la seconde, parue en 1999 [1984] à Belgrade, est un produit de l'approche structuraliste de Marko Papić. Étant donné les résultats de recherches précédentes sur l'exemple dans le contexte scolaire et ceux sur l'influence des courants linguistiques sur l'apprentissage/enseignement des langues, le but de cet article est de

déterminer le statut et les caractéristiques générales des exemples, ainsi que les différences principales entre les deux grammaires en question. Vu les critères prédéfinis, le corpus de recherche a été soumis à l'analyse descriptive et comparative. Les exemples repérés dans la grammaire d'Adamović font, tout d'abord, partie du segment coexistant exemple-règle, mais aussi ils figurent indépendamment sur de nombreuses listes des exemples à s'exercer. Quant au premier groupe d'exemples, il s'agit des démarches inductives et de-scriptives, des finesses typographiques utilisées de façon uniforme pour différencier les exemples du discours métagrammatical, de peu d'exemples empruntés aux auteurs littéraires français, ainsi que de la traduction paral-lèle des exemples. Pour ce qui est de la grammaire de Papić, son auteur appliquait les démarches déductive et prescriptive, alors que le marquage typographique est assez hétérogène. Outre les formes ordinaires des exemples (mots isolés, syntagmes, phrases), qui ont été repérées aussi dans le manuel d'Adamović, la grammaire structurale de Papić contient des exemples hybridés dont les éléments insérés (transcription phonétique, symboles, traduction, notices) interrompent leur linéarité ordinaire. La traduction des exemples y est exclusive — seulement pour certains mots ou expressions. Les exemples choisis reflètent le français contemporain, suivis sporadiquement d'exemples repris de grands auteurs français et des contre-exemples (tournures déconseillées). À la différence de la grammaire d'Adamović, issue de la période finale du traditionalisme pédagogique, et dans laquelle les exemples font partie d'une démarche méthodique générale de l'auteur, le cadre structuraliste du manuel de Papić a débar-rassé les exemples de l'héritage philologique; ils sont observés du point de vue du linguiste, ce qui comprend, entre autres, la mise en évidence des potentielles sources d'erreurs, ainsi que des interventions métagrammaticales et métadidactiques à l'intérieur de l'exemple.

Mots-clés: exemples, grammaires du FLE, manuels, traditionalisme, structuralisme